

ΙΔΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ: ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ¹

Derek Robbins*

ΤΟ έργο του Brubaker, *Citizenship and Nationhood in France and Germany* παρουσιάζει ως αντιπαρατιθέμενους «ιδεότυπους» τους τρόπους με τους οποίους αντιμετωπίζουν σήμερα οι Γάλλοι και οι Γερμανοί το πρόβλημα της ιδιότητας του πολίτη και της εθνικότητας: η γαλλική άποψη «επικεντρώνεται στο κράτος και είναι αφομοιωτική», η γερμανική είναι «εθνοπολιτισμική και διαφοροποιητική». Μολονότι η αγγλική αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη συμμερίζεται τη γλώσσα των «δικαιωμάτων», ως «τύπος» δεν αντιπαρατίθεται με την ίδια γαλλική οξύτητα στην εθνοπολιτισμικότητα [ethnoculturalisme].

Αυτό που λείπει στην έκθεση του Brubaker για την ιστορική ανάπτυξη των γαλλικών και γερμανικών παραδόσεων σχετικά με την ιδιότητα του πολίτη, είναι μια κοινωνιολογική ανάλυση των απόψεων που ανταγωνίζονταν η μία την άλλη για να επιβάλουν στους εξουσιαζομένους εξουσιαστικές αντιλήψεις ως προς την ιδιότητα του πολίτη και την εθνικότητα. Ποιοι ήταν αυτοί που θεωρούσαν ότι είχαν εδραιωθεί τόσο καλά σε θέσεις εξουσίας και αυθεντίας, ώστε θα μπορούσαν να διατυπώσουν τους όρους τους οποίους θα επέβαλλαν στους άλλους; Πώς τα πολιτισμικά προϊόντα του γερμανικού ρομαντισμού ήταν σε θέση να δώσουν την προσηκουσα ιδεολογική στήριξη σε πολιτικές που απέρρεαν από τις πολιτικές πράξεις της Πρωσίας; Εφεξής θα προσπαθήσω να εκθέσω εν συντομία και εν μέρει την ανάπτυξη των ιδεών της ιδιότητας του πολίτη και της εθνικότητας στη Μεγάλη Βρετανία, επιστάζοντας την προσοχή μου στις εμπλεκόμενες κοινωνικές δυνάμεις.

Στο άρθρο του «Φυσικός νόμος και επανάσταση» (στο *Theorie und Praxis, Sozialphilosophische Studien*, 1963) ο Habermas εξέθεσε σαφώς την άποψή του για το ουσιαστικό επίτευγμα της Γαλλικής Επανάστασης. Γι' αυτόν, ακριβώς η διακήρυξη των θεμελιωδών δικαιωμάτων διασφάλισε τη «θετικοποίηση» [positivization] των φυσικών δικαιωμάτων, και αυτή η διαδικασία της «θετικοποίησης» ήταν τελείως διαφορετική από ό,τι προηγουμένως είχε εκληφθεί ως «επανάσταση». Ως τότε, επί τη βάση του κλασικού φυσικού νόμου, η «βίαιη αντίσταση εναντίον της καθεστηκυίας διακυβέρνησης» μπορούσε να νομιμοποιηθεί μόνον υπό το πρίσμα της συνέχειας ενός παλαιού και ταυτόχρονα αιώνιου νόμου, παραδείγματος χάριν μέσω της αποκατάστασης, αναβίωσης ή αναδιατύπωσης μιας δικαιοσύνης παράδοσης που είχε διακοπεί. Το επίτευγμα της Γαλλικής Επανάστασης ήταν ότι καθιέρωσε μια διαφορετική βάση για τη νομιμοποίηση της αντίστασης.

Civil rights ή Droits de l' homme

Οι Άγγλοι γνώρισαν μια κοινωνική επανάσταση κατά τον εμφύ-

λιο πόλεμο περί τα μέσα του 17ου αιώνα: αυτή όμως η κοινωνική επανάσταση απέτυχε. Ο Hobbes, εξόριστος στη Γαλλία, αντέδρασε στην αναταραχή που προκάλεσε ο εμφύλιος πόλεμος διατυπώνοντας μια θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου, η οποία νομιμοποιεί την αναρχική διακυβέρνηση. Ο διακανονισμός που επήλθε το 1688 κατά την περίφημη «Ενδοξη Επανάσταση» διασφάλισε τα παραδοσιακά πρόνομα. Η «φιλελεύθερη» πολιτική φιλοσοφία του John Locke είναι μία από εκείνες που υπερασπίστηκαν τα δικαιώματα των κτηματιών και ενέταξαν την αστική τάξη σ' αυτόν το διακανονισμό διευρύνοντας την έννοια της «ιδιοκτησίας». Η πλειονότητα των υποστηρικτών της Γαλλικής Επανάστασης ήταν μέλη εταιρειών που εξεθεύαζαν το διακανονισμό της επανάστασης του 1688. Προσπαζόνταν μάλλον τα αστικά δικαιώματα [civil rights]², που είχαν αποκτήσει από αυτόν το διακανονισμό, παρά τα αφηρημένα δικαιώματα του ανθρώπου [Rights of Man, droits de l'homme]. Ακριβώς επειδή ήθελαν να συναγάγουν τα «θεμελιώδη δικαιώματα» από τις αρχές του διακανονισμού της επανάστασης χωρίς να αναγνωρίζουν τη χρεία μιας διαδικασίας «θετικοποίησης», οι Άγγλοι υποστηρικτές της Γαλλικής Επανάστασης ήταν ευάλωτοι στις αντιθέσεις που δημοσίευσε ο Burke. Στο έργο του *Reflections on the Revolution in France* (1770) ο Burke ήταν σε θέση να απορρίψει τα επιχειρήματα που στηρίζονταν στα «δικαιώματα», αποδεικνύοντας ότι οι Άγγλοι αντίπαλοί τους είχαν διαπράξει το ατόπημα να παρερμηνεύσουν το διακανονισμό της επανάστασης, τον οποίο ακόμη σέβονταν.

Για τον Burke, η ερμηνεία σύμφωνα με την οποία ο διακανονισμός της επανάστασης είχε καθιερώσει μια συμβολαϊκή μορφή διακυβέρνησης, δημοκρατικά ελεγχόμενη, ήταν απλώς μια ιδεολογία που είχε προβληθεί από

μια τάξη διανοουμένων κοινωνικά οστρακισμένων (κυρίως ετερόδοξοι κληρικοί). Οι μελέτες του αείμνηστου E.P. Thompson (*The Making of the English Working Class*, 1963 και πρόσφατα *Witness against the Beast. William Blake and the Moral Law*, 1993) απέδειξαν ότι υπήρχε ένα εναλλακτικό ρεύμα αγγλικής σκέψης που έλκει την καταγωγή του από την περίοδο του εμφύλιου πολέμου, χωρίς να έχει παραπλανηθεί από το διακανονισμό της 'Ενδοξης Επανάστασης' αλλά αυτό το ρεύμα είχε μικρή επιρροή. Το επίτευγμα ορισμένων Άγγλων ρομαντικών ποιητών ήταν ότι συγκρότησαν μια μεταφυσική που νομιμοποιούσε τον κυρίαρχο πολιτικό συντηρητισμό του Burke.

Ο πρώτος ριζοσπαστισμός του Samuel Taylor Coleridge –δέκατο παιδί ενός αγγλικανού ιερέα από την κομητεία του Ντέβον– πολύ γρήγορα εκδηλώθηκε ως φιλοσοφικός ιδεαλισμός. Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι η οντολογική αρμονία όλων των έμβιων όντων, που εξυμνείται στο περίφημο ποίημα *The Rime of the Ancient Mariner* (1796), έγινε περί το 1830 πολιτική οντολογία –μια αντίληψη της αρμονίας μεταξύ της τάξης των γαιοκτημόνων και των σταθερών συμφερόντων του έθνους, αρμονίας που καθαγιάζεται μέσω της προσάρτησής της στη Φύση. Στο βιβλίο του *On the Constitution of the Church and State* (1830) ο Coleridge χώρισε τους υπηκόους του κράτους σε δύο τά-

Ξεις– «στην αγροτική ή στους γαιοκτήμονες» και «στους εμπόρους, τους κατασκευαστές, τους διανομείς αγαθών και τις συντεχνίες». Υποστήριζε ότι υπάρχει διαλεκτική σχέση μεταξύ των δυνάμεων της «σταθερότητας» και της «προόδου», τις οποίες ενσάρκωναν κατ'αντιστοιχίαν οι δύο αυτές τάξεις.

Η ρομαντική κληρονομιά

Στη Γερμανία ο ρομαντισμός έδωσε ιδεολογική υπόσταση στην εθνοπολιτισμική αντίληψη για την ιδιότητα του πολίτη σε αντίθεση προς τις γαλλικές κρατοκεντρικές αντιλήψεις. Στην Αγγλία, αντίθετα, ο ρομαντισμός παρέσχε την πολιτισμική ιδεολογία της μιας μερίδας ενός διχασμένου σώματος πολιτών. Η διαιώνιση αυτού του διχασμού ως τις μέρες μας μπορεί να δείχτει καλύτερα μέσω της εξέτασης του έργου του T.H. Marshall, *Citizenship and Social Class* (1950).

Ο T.H. Marshall κάνει το διαχωρισμό μεταξύ των αστικών δικαιωμάτων [civil rights], των πολιτικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ισχυρίζεται ότι «στα παλιά χρόνια» τα τρία αυτά νήματα διαπλέκονταν σχηματίζοντας μία και μόνη κλωστή, και εν συνεχεία χωρίστηκαν. Θεωρεί πως η αποκατάσταση των αστικών δικαιωμάτων έγινε το 18ο αιώνα, των πολιτικών το 19ο και των κοινωνικών τον 20ό αιώνα. Ο Marshall δεν αποδέχεται τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Γαλλικής Επανάστασης, τον οποίο αναγνωρίζει ο Habermas. Για τον Marshall η συμφιλίωση αστικών, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, η οποία συντελέστηκε στο πλαίσιο του κράτους προνοίας, ήταν απόρροια μιας εξελικτικής διαδικασίας –με άλλα λόγια προέκταση του διακανονισμού της επανάστασης του 1688. Τα «δικαιώματα» του Marshall δεν είναι διόλου δικαιώματα, αλλά απλώς οι διευρυμένες μορφές προνομίων που παραχωρήθηκαν σε μια διευρυμένη μερίδα του πληθυσμού από χορηγούς, που διατηρούν σιωπηρά θέσεις υπεροχής έναντι των αποδεκτών της παραχώρησης. Εδώ πρόκειται για τη συνέχεια της ιδέας του Coleridge, σύμφωνα με την οποία οι αντιπρόσωποι της «σταθερότητας» εντός του έθνους –οι πραγματικοί stakeholders (για να χρησιμοποιήσω έναν επιχειρηματικό όρο του συρμού)– εκχωρούν εν είδει πατρωνίας, «δικαιώματα» με τα οποία θα βολευτούν οι αντιπρόσωποι της «προόδου».

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, το έργο του Marshall θεωρήθηκε ως η κλασική έκθεση των δικαιωμάτων του πολίτη, και αυτά τα δικαιώματα υπέστησαν την επίθεση της Νέας Δεξιάς. Η αντιπαράθεση όμως ήταν επιφανειακή. Στο έργο του *The Rise of Professional Society. England since 1880* (1989), ο H. Perkin υπέδειξε ότι «ο Marshall στην πραγματικότητα εκπροσώπουςε το ιδεώδες των επαγγελματιών, έτσι όπως αυτό ταίριαζε στην κοινωνική πολιτική». Η σύγκρουση μεταξύ των απόψεων που εξέφρασε ο Marshall και των αντίστοιχων της Νέας Δεξιάς ουσιαστικά ισοδυναμεί με την πολεμική μεταξύ των υπέρμαχων του διακανονισμού της επανάστασης του 1688 –συμπεριλαμβανομένων των υποστηρικτών του κινήματος της «Χάρτα 88» (ιδρύθηκε το 1988 στο Ηνωμένο Βασίλειο)– και όσων συμφωνούν με το πνεύμα του Allgemeines Preussisches Landrecht [Γενικό Πρωσικό Εθιμικό Δίκαιο] του 1794, δηλαδή εκείνων που συνηγορούν υπέρ των οικονομικών δικαιωμάτων χωρίς να αναφέρονται στα δικαιώματα του πολίτη.

Όπως η γερμανική νομοθεσία ιστορικά άνοιξε το δρόμο στον εθνοπολιτισμικό ορισμό των δικαιωμάτων, έτσι και η ενθάρρυνση του

ατομικισμού στα πλαίσια της οικονομίας της αγοράς –που εξυμνήθηκε από το θαυσερισμό και εστιάζει την προσοχή μας στα δικαιώματα του καταναλωτή– ενδέχεται τώρα να αφήσει ένα κενό στην αγγλική θεώρηση των αστικών, των πολιτικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων, τα οποία ανήκουν στους πολίτες του κράτους.

Φρονώ ότι η άποψη του Marshall για τα δικαιώματα δεν μπορεί να καλύψει αυτό το κενό, γιατί αντιλαμβάνεται τα πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, κατά κάποιον τρόπο, ως έκφραση της καλοκαγαθίας μιας προϋπάρχουσας κοινωνίας των πολιτών [société civile], εντός της οποίας τα παραδοσιακά και κληρονομικά προνόμια εξακολουθούν να ισχύουν. Αυτό σινεπάγεται ότι η Βρετανία χρειάζεται έναν ορισμό της ιδιότητας του πολίτη που πρέπει, όπως ο αντίστοιχος της Γαλλικής Επανάστασης, να θεμελιώνεται σε μια διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Όμως πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ένα άλλο μάθημα από την ιστορική ανάλυση που προάγεται από το έργο του Brubaker: οποιαδήποτε διαμόρφωση ενός αφηρημένου ή φιλοσοφικού ορισμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων πρέπει να είναι η κορύφωση μιας διαδικασίας συμμετοχής, κατά την οποία οι ομάδες συμφερόντων νομιμοποιούν μέσω διαπραγματεύσεων εκείνες τις ρυθμιστικές αρχές στις οποίες θα προσχωρήσουν. Η επιβολή ενός ορισμού των δικαιωμάτων από τους εξουσιαστές στους εξουσιαζομένους είναι διαδικασία που αντιφάσκει προς τον ίδιο τον εαυτό της.

Μετάφραση: Βαγγέλης Μπιτσώρης

* Ο Derek Robbins διδάσκει στο πανεπιστήμιο του East London. Δημοσίευσε το έργο *The Rise of Independent Study. The Politics and the Philosophy of an Educational Innovation, 1970-87*, (1988).

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 19, Σεπτέμβριος 1994.
2. «Civil rights»: η σημασία αυτής της αγγλικής έκφρασης είναι ενρύτερη από την αντίστοιχη της γαλλικής «droits civils»· ακριβέστερα παραπέμπει στην έννοια των «δημοσίων ελευθεριών» (ασφάλεια του ατόμου, ελευθερία έκφρασης, ισότητα κ.λπ.).